

811.163.41'282.4(496.5-13)

811.163.41'342.8(496.5-13)

<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.36>**ГОЛУБ М. ЈАШОВИЋ***

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 09. 10. 2018.

Прихваћен: 15. 01. 2019.

О ГОВОРУ СРБА МУСЛИМАНСКЕ ВЕРЕ У ФИРУ И ХАМИЉУ У ЈУЖНОЈ АЛБАНИЈИ**

У овом раду бавимо се истраживањем говора Срба исламске вероисповести који живе у граду Фиру у јужној Албанији и у селу Хамиљу у близини поменутог градског насеља. Град Фир налази се у Републици Албанији, стотинак километара јужно од Драча и Тиране, а удаљен је тридесетак километара од Валоне и Берата. Будући да се ради о Србима, који генерацијама живе изоловани међу носиоцима албанског језика, а који су успели да сачувају свој говор, живећи у веома тешким условима, и с обзиром на чињеницу да тај језик полако нестаје, сматрамо да је најважније снимити живи говор и урадити транскрипте тог говора. Транскрипти су урађени и биће саставни део овог рада. Пописали смо најважније фонетско-фонолошке и морфолошке особине њиховог говора.

Кључне речи: Фир, Хамиљ, јужна Албанија, зетско-рашки говори, акценат, гласови, облици.

---

*jasovicgolub@gmail.com

** Истраживања су извршена и рад написан у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора 178920*, који се реализује уз помоћ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

О ФИРУ И ХАМИЉУ И О ЊИХОВОМ СТАНОВНИШТВУ

Хамиљ је село које је удаљено шест километара западно од града Фира у јужној Албанији. Становништво је национално и конфесионално мешовито. У селу поред Албанаца православне и муслиманске вероисповести живе и српски досељеници придошли из околине Новог Пазара и Тутина на самом почетку двадесетог века.¹

Село Хамиљ данас броји око 1.500 становника, међу којима је и педесетак породица српске националности, муслиманске вероисповести. Најбројније су породице од рода: Ризвановићи, Ђерекарци, Салковићи, а у оближњем селу Reth Lybofshë живи још стотинак српских породица досељених са Пештери, и из Рашке области: Манићи, Шкрељи, Крљићи, Баљићи, Макићи, Хасановићи, Босња, Муртићи, Доми и други. Његови становници се углавном баве ратарством и сточарством, али има и оних који се баве разним занатима и услужним делатностима, а неки од њих имају своје локале чак и у самом центру Фира, као на пример један од наших казивача берберин Смајо Салковић.

Мештани нису знали да нам кажу како је село добило име, а један од наших информатора нам је рекао да је име села сложеница састављена од два албанска глагола *ha* и *tjel*, што у слободнијем преводу значи – оно што помузеш, то ћеш и појести.

У селу постоји деветогодишња основна школа, а нека деца основно образовање стичу у приватним основним школама у самом граду Фиру. Хамиљ нема ни џамију ни цркву. Муслиманско становништво се сахрањује на свом гробљу које се налази унутар сеоског атара, Цигани на свом посебном гробљу, а православци се сахрањују у суседном Петровом Селу.

Проучавано село се граничи са насељима Жевар (Шевар), Семан, Суљај, Виси и Буфас. У његовој непосредној близини налазе се села насељена искључиво православним живљем: Свети Петар и Топоље, а српског порекла су и називи још неких околних села: Ново село, Пољане, Радостин, Дивјак (Дивљака), Гора, Дреновица, Кућаре, Црквине.

Десетак километара западно од Фира налази се антички локалитет Апологија са манастирским комплексом и православном црквом „Света Богородица” претвореном после Другог светског рата у музеј.

Наши саговорници су били Срби муслиманске вероисповести, различитих занимања, нивоа образовања и старости: Џемајл, Исмаил и Фаик Ризвановић и Смајо Салковић. Сви живе од свог рођења у испитиваном крају, говоре зетско-сјеничким односно зетско-рашким говором. Млађи чланови њихових

¹ Неки наши информатори као и већина становника села Хамиља живе у граду, али због пољопривредних послова добар део године проведу у селу.

породица говоре углавном албанским језиком и школују се, наравно, на том језику.

Прозодијске особине

Говор српског становништва испитиваног села је троакценатски. Чувају се два стара силазна акцента (` , ^) и нови дугоузлазни акценат (') и предакценатске дужине.

Силазни акценти се могу наћи на свим слоговима, а дугоузлазни на свим, осим последњем слогу.

На крајњем отвореном и затвореном слогу чува се дугосилазни акценат: *џ^ерми, дош^о, д^ерж^о, дод^уше, д^арж^и, гор^и шт^ала, жен^е, зов^е баба, ис вод^е, насп^ав^о, н^ишта им^о, оден^а, ова, она, печ^ел^еп, пос^еч^е, сестр^е, се јаг^њу, тиш^о, т^уна; ави^јон, ами^ор, аст^ал, згл^оп, једам^ан, ками^јон, комп^ир, мл^ин/м^ли^н, мусл^иман, мл^ат, Н^ови Паз^ар, озд^ол', пас^уљ, петл^ић, па^цо^ф, Рамаз^ан, тан^ир, ту^на^к, увр^та^к, университ^ет, цеду^лба^р, џанд^ар.*

Краткосилазни акценат са отворене ултимае померен је ка почетку: *вар^ника, мат^ика, сек^ира, бач^ија, воден^ица*, али се чува на затвореној ултими: *арг^ат, ба^ц'ан^ак, беше отоб^ус, кажив^ац, ка^уш, кач[']ам^ак, момор^ус, свијетл^ац* (свитац), *су^ц'у^к, тал^аш* (пиљевина), *тр^аж^ац, уб^иц, ч[']арш^аф.*

Стари силазни акценти могу бити на почетним и на унутрашњим слоговима: *б^убр^ек, вар^ника, ждр^ал[']еви, жив^иња, забр^авио, зап^еваш, ј^астриј^еп, л[']ив^ада, л[']ип^цала, кас^апит, оден^акен, напр^ијет, нап^унит, њ^емачки, п^јевал[']и, пр^аћат, п^ушитит, п^чен^ица, сл^апши, спуж^ињак; вил^ушка, живот^ар^ник, к^лијет, кр^ампна, кол[']иј^евка, понед^елник, пом^енеш.*

У проучаваном говору бележимо и појаву преношења акцената на проклитике и префиксе: *на главу, не знам, не дође, п^озлаћена, п^омус, п^озадњи, п^огоре, пр^епрега п^отрч[']а, п^од руку, у руке, у памет, у главу, у нос, и^зјутра.*

Дугоузлазни акценти забележени су у говору села Хамиља у свим позицијама осим на последњем слогу: *Ба^јрам, ба^бо, жу^{ња}, за^кон, ле^јлек, ло^по^ф, На^ко, но^жом, од^ек, Хи^взо, ра^оник, ни^смо, стр^ица, бр^жу^лак, пи^јеса^к, јед^но^га, кот^орч[']е, вел[']и^мо, вел[']и^ч'анство, ками^они, минист^арст^о.*

Будући да се становници Фира и околине, поред српским, свакодневно користе и албанским језиком, чињеница да су своје образовање стекли на албанском језику, да често и у кући са својим укућанима користе албански језик, сасвим је разумљиво да то утиче на акценатски систем, положај, квалитет и квантитет наглашених слогова. Регистровани су бројни примери у којима се уместо кратких чују дуги акценти и обрнуто, а уместо узлазних силазни и обрнуто: *га^јч[']е* (гаче), *гн[']о, жала^ц, кр[']ило, ђвас, пр[']лас, рибол[']двац, св[']иња,*

ча̋фка; ба̋јрак, бӳрма, зви̋здиш, ра̋збо̋, иде̋мо, ова̋ удружѣња, ци̋јена, ни̋јесмо, ли̋јено, чӳњак и слично.

Предакценатске дужине чувају се испред старих силазних акцената: *а̋вѣи̋ја* (ловѣи̋ја), *Бѣ̋рѣви̋ћи*, *бре̋з зе̋јти̋на*, *двѣ̋дѣс*, *жи̋вѣл'и*, *жӳл'ит*, *ја̋вѣ̋јо*, *кри̋лѣма*, *на̋ста̋вник*, *погрѣ̋ши̋ла*, *пра̋ши̋т*, *ра̋ди̋ла*, *студѣ̋ра̋ла*, *сура̋хи̋ја*, *сви̋јѣт-ла̋и*, *ч'ар̋ша̋ф*; *ѣ̋рми̋*, *кот ова̋ѣа̋*, *љӳди̋*, *мло̋го ко̋ња̋*, *не̋ма ѣ̋ка̋*, *посѣ̋ч'ѣ*, *сѣ̋ч'ѣ*, *шѣ̋сѣт*, *шо̋га̋ља̋*, *Ил'а̋зо̋ф*.

Фонетске и фонолошке особине

Становници Фира и села Хамила који се још увек служе српским језиком говоре ијекавско-екавским наречјем. И у њиховом говору као и у говору њиховог ранијег завичаја (Рибарићи, Тутин) кратко јат је дало е, а од дугог јата имамо рефлексе ије. Међутим, и у вези са вокализацијом јата регистрована је појава да се исти облици изговарају двојако: и *пѣсма* и *пјѣсма*, *пѣвам/пјѣвам*, *нијесам/нисам*, *вријеме/време*, *дѣд/ђѣд*, *девојка/ђевѣјка* и тако даље.

Бројни су примери у којима је кратко јат дало е: *бѣ̋ше свѣ̋дба*, *би̋љби̋љ ми пѣ̋ва*, *дѣ̋вер*, *девојку*, *дѣ̋тел'ина*, *двѣ̋ста кӳћа*, *мо̋ дѣ̋т* (дед), *мѣ̋сто*, *мѣ̋сец*, *дѣ̋на̋*, *мѣ̋штани*, *невѣ̋ста*, *неде̋ља*, *пѣ̋ва пѣ̋тѣ̋о*, *пѣ̋вал'и*, *петл'и̋ћ*, *рӳжа ми цвѣ̋та*, *цеди̋лка*, али и облици: *мрѣ̋сту се*, *на време*, *ѣ̋на бѣ̋жи*, *превос*, *прелаз*. Изузетак су примери: *вјѣ̋ра*, *пјѣ̋вали*, *рјѣ̋чнике*.

Дуго јат у овом говору даје ије: *би̋јела*, *би̋јѣ̋ље*, *гри̋јешим*, *двѣ̋је гѣ̋ди-не*, *ждри̋јебе*, *исци̋јенана*, *ја̋стри̋јеп*, *кол'и̋јѣ̋вка*, *кљѣ̋јет*, *л'и̋јене*, *ми̋јења се*, *ми̋јеша*, *ни̋јесмо*, *пи̋јѣ̋са^к*, *пи̋јѣ̋тѣ̋о*, *при̋јенаке*, *ри̋јека*, *сл'и̋јепи ми̋ш*, *сви̋јету*, *ти̋јесно*, *ци̋јело*.

У облицима у којима се јат налазио иза дентала д, т дошло је до њиховог јотовања: *ви̋ђет*, *дођѣ̋рани*, *ђе̋ је по̋ток*, *ђе̋ узѣ̋мл'е*, *кђѣ̋л'и шѣ̋р*, *овѣ̋је*, *ођена̋ке*, *ође̋ бил'и*, *мѣ̋ђед*, *неђѣ̋ља*, *не кђѣ̋ше*.

Вокалски систем говора испитиваног становништва чини пет вокала а, е, и, о, у, који се изговарају као и у стандардном српском језику, са неким одступањима о којима ћемо касније нешто више рећи. Саставни део вокалског система чини и вокал *ü* који је по изговору сличан француском и: *би̋љби̋љ*, *ди̋лим* (дулум), *си̋фир* (Јашовић 1997: 10).

Регистровани су и примери у којима се чува полугласничка вредност као и у осталим говорима зетско-рашког дијалекта: *Алба̋наец*, *ла̋жем*, *пи̋јѣ̋са^к*, *с^км*, *шл'ун^к*. Неки вокали се изговарају отвореније или затвореније у односу на вредности у стандардном језику: *гн^вѣ̋*, *ѣ̋бн*, *по^ара̋стао*, *р^аѣ̋ник*, *р^уѣ̋т*, *лѣ̋нац*, *т^еара̋ба* (Барјактаревић 1977: 416).

Једна од особина ових говора јесте замена једног вокала другим вокалом. Уместо вокала о чује се вокал а: *матѣ̋ка*, *станѣ̋га*, *тал'и̋ко*, и обрнуто:

боџ'анџк, могоарџџа, позџр, ѡорџа; уместо о јавџа се у: дџктур; уместо у употребџава се о: момурџс, џмит, острџџит; забележене су и алтернатије вокала е>а: маѡаха; а>е: ѡеремџда; е>и: шиѡѡера, џивак, инџиѡѡер; и>е: перџнач', премѡтим.

Вокалска група а+о сажима се у правцу другог вокала: *вѡла рѡко, добро дошѡ, дарџѡ, гарѡнтово, испѡѡ, му рѡко, наспѡвѡ, ѡтаџ дошѡ, орѡ* (птица), *покѡсо, рѡко сѡм, сам ѡмо, сѡм мѡго, спѡвѡ, ѡго*, али сажимања нема у примерима у којима се а налази под акцентом: *имѡо, жѡо, орѡо, посѡо, прѡч' ѡо, студѡрѡо, прошѡо*. Ова вокалска група се сажима и у медијалној позицији: *сѡниџе*, али *зѡва* (Барјактаревић 1966: 48).

У нашој грађи има и примера у којима долази до потпуног губљења вокала: *брџуѡак, вѡко* (овако), *жѡг* (ожег), *забрѡвио, приѡта, тал'иѡанскиѡа, прѡруч' ак, прѡураш, тѡишла, тѡрник* (уторак), *ѡ ѡграм н ѡмем, ѡл' да запѡваш, ѡл' си за кѡхфу, ко ти трѡба* (ако ти треба).

У српском говору Фира и околине, као и у српским говорима код Приштине и у још неким нашим говорима, има одступања у изговору сонанта р у вокалској функцији. Фонема р се изговара са призвукком гласа а, е (ар, ер): *Г'рѡ'ку, ѡ'рџѡва, ѡ'рџѡве су ѡ'рџѡве, ѡ'рџѡвни, ѡ'рџѡло, ѡ'рџѡл'и закѡн, ѡ'рѡво, ѡ'рџѡ, ѡ'рл'ѡч'а, кат ч' ѡју сѡрѡски, кѡрѡст, нѡрѡво, Сѡрѡиѡа, пѡнио у Сѡрѡију; бѡрдѡло, гѡрѡи*, али и са пуним вокалом *арѡво*.

У испитиваном говору осим консонаната које имамо у стандардном језику чува се и стара африката s. Регистровани су само примери: *бѡса/бѡза, вѡла баиш Дарѡса, Дарѡса, пѡсуа, ѡѡше у пѡсуа*.

Већина консонаната изговара се идентично као и у стандардном језику, али има и неких одступања код изговора африката *ћ*, *ђ*, *ч*, *џ*, спиранта *х*, сонаната *л*, *љ*, *н*, *њ*, *в*, *р*.

Изговор африкатских парова је померен тако што су *ч*, *џ* умекшани, а *ћ*, *ђ* очврсли и ми смо их обележавали знаковима *ч'*, *џ'*: *брѡч'а, да прѡч'а, дарл'ѡч'а, кач'амѡк, котѡрч'е, кот нч'ѡл'е, косѡч', неч'у, ѡч'е бѡл'е, посѡч'ѡ, перѡнач', прѡч'аш, прѡруч'ак, нч'ѡлови, риѡѡч', сѡч'ѡ, ч'ѡтири ѡвѡра, ч'орѡшѡф; амѡи'а, боџ'анѡк, даѡи'е, дѡи'е баѡо, јабани'иѡа, нѡи'емо, суѡ ѡк, прѡи'е, и'ѡба*. Регистровани су и примери у којима се уместо *ћ* употребџава *ч*, а уместо *ђ* африката *џ* и обрнуто: *неђурка, пѡѡќѡиш, руђак, ћѡсто, ћѡтири, ћѡтири рѡзрѡта, ѡѡка вѡду, ѡорѡна; брѡча, свѡју брѡчу, нѡше кѡче* (куће), *ѡѡе бѡл'е; туѡиѡа; казѡнђѡиѡа, мерђѡн, носталђѡију, фильђѡн*.

Нестандардан је и изговор сонаната *л*, *љ*, нарочито у позицији испред вокала предњег реда и употреба *л* уместо *љ* и обрнуто: *брѡ шкѡл'е, вѡл'ики, вел'имо, да закѡл'емо, мѡл'и, ѡѡвл'ен, тал'иѡанскиѡа, сл'езѡнка, вилѡушка* (гвоздена вила); *биѡѡѡце, Вељѡиѡа, гѡљка* (чворак), *гљѡст, Ђемѡјљ, жѡдрѡљ*,

ждраљевѝ, жуљѝм, кљѝјет (млекар), *кољѝјевка, кољѝба, љејлек* (рода), *мѝслиш, мљѝн, мљѝнар, мѝлит, напољѝни, пуљѝште* (младунче *Equus caballus*), *Саљѝја, Сељѝја* (женско лично име), *сељѝја* (јела).

Једна од особина српског говора села Хамиља јесте умекшани изговор сонанта *n* и веларизација *њ*, али и потпуна супституција сонанта *њ* сонантом *n* и обрнуто: *бијо кот н'и, н'има, от н'и, онѝ гун'е, пѝзадн'и; оглѝдњѝо, живо-тѝрњѝк, живѝња, жуња, кѝчњѝца, чуњѝак/чуњѝак; јѝгне продѝвају, кнѝга, нѝше кѝне, свѝнеѝе, срѝдни прѝс, танѝр* (Барјактаревѝ 1966: 57).

Изговор сонанта *j* креће се од његовог пуног изговора као у књижевном језику преко слабе артикулације и потпуног нестајања: *ај одвѝј, двѝје краѝве, жуѝце, ја, јѝзик, јѝк мѝре, л'ијѝево, нѝјгоре, Њѝмач'ка рај, пијѝтаѝо, Сарбијѝа; дѝт моѝ, моѝ бабо, боранијѝа, јабани'ијѝа; Албѝниа, Итаљ'иу, купѝем, мѝа брѝч'а, немѝ, на ова момѝнт, дарѝем, познѝе, овѝ му е ка плѝц, она бѝжѝи, ова Фајк, ова најмлаѝи, тапѝут, немѝ тѝ, сакрѝ се, ѝјде ч'итѝа, слѝша ме, слѝша нѝшто, Гѝлубе Јѝшовићу. Међутим, у неким примерима јавља се секундарно *j*: *гѝјч'е* (гаче), *јѝпет, јѝпет тѝмо, бијо си кот н'и, кинѝски камијѝн, Козмѝј, рѝски авијѝн бѝше* (Јашовић 1997: 12).*

И у овом говору, као и још неким говорима зетско-рашког дијалекта, нестала је африкативност консонаната *ђ, њ*, који су се развили у сонант *j*: *ако хој, ко гѝј, мѝш л'и нѝј, нѝј вѝла, нѝте ти рѝј, тѝ ѝеш мој, што гѝј* (Јашовић 1997: 12).

Српски говор у Фиру и Хамиљу карактеристичан је и по томе што је фрикативно *x* нестало, али регистровани су и примери у којима се чува: фонема *x* се не чује у облицима: *аљѝна, ашѝи, Ибрајмовић се зовѝ, бѝу дѝил'и, љѝп* (хлеб), *меѝна, мѝир, ѝдо ја, рѝко ти, попѝ, брѝте* (попих, брате), *узѝ плѝк, ѝдма те ѝзму, орѝи, увѝти, траѝжи л'ѝба*, али у нашим транскриптима испитиваног говора забележили смо и облике: *хѝјер, хѝјт, хѝфта, ХаДна, Хѝно, Хѝско, Хѝвзо, хѝнка, хѝра, хладѝна, хѝрч', хѝрда*.

У говору становника проучаваног краја се чује и аспирано *x* као и у говорима у околини Тутина и Новог Пазара, њиховог старог завичаја. А фрикативна *x* му је слабија у односу на стандардни изговор и јавља се и у облицима у којима је ишчезло и у речима у којима раније није било гласа *x*: *хѝбер, хѝјт ѝди, хѝзда, хѝћемо, хрѝже, бѝха, гвѝхжѝен, духѝан, јѝхни, јѝхнуо, маѝхаха, каѝфа, пѝстрѝха, пѝхор, сѝхат, стрѝха, сѝхо, мѝхир, тарахѝна, мѝх, од нѝх, ѝрах, пазѝх, пастѝх* (Барјактаревѝ 1966: 64).

И у овом говору постоје примери у којима је дошло до супституције фрикатива *x* неким другим гласом, најчешће гласовима *k, v, j*: *кујѝна, пројѝа, бѝва/бѝха, глѝв, суво, сувѝта, донѝси ик, па свеѝжи ик, кѝжук, ѝво*.

У овим говорима уместо сонанта *v* употребљава се фрикативно *f*, нарочито на крају речи: *бијо жиѝф, гѝтоѝ сем, дѝдоѝф, Екрѝмоѝф, Ил'ѝзѝф, крѝф*,

крџаф, лопоф, љубаф, мраф, ние криф, његоф посдо, оглаф, паџоф, прџтиф Наџа, прџтиф Варшџве, џриф (кртица), *шаф*; али и у медијалном положају: *чаџка, Љубџфи, џфџа*.

Десоноризација звучних консонаната у говору становника српске националности је чешћа када се налазе на крају речи: *Бџоград, бџубрек, гџлуп, грат, грџп, дџт, дџп, дџт, Ел'мас, запат, згл'џп, Иљаџ, јџш* (јеж), *у лат* (хлад), *љџп* (хлеб), *ниџет, наприџет, нарџт, плџк, крџаф ти рат* (рад), *момурџс/мумурџс, р'џт, парадџс, превџс, с'џт* (сад), *сваџат, хаџт; маџсе, мумурџса, раџрета, слаџтол'џт, университџт*.

У нашем материјалу нашли су се и облици у којима је дошло до упрошћавања сугласничких група и губљења сугласника; *брџјес, вел'џки прџс, грџз, гџс, каџжни прџс, плани* (пламти), *пџ шџс, прџгри, срџдн'џи прџс, таџша* (ташта), *тиџце нџма, тиџца л'џтџла, тиџца пџва, де си, тиџцо, де си л'џтиџцо, бресџка, рџч'џе комадџнт, сџјем компџре, компџра, јџданџс, дванџс, дваџдџс, триџдџс, ч'џтрџс, петнџс, жаџлосан, раџдосан*. Али, ексцерпирани су и примери са секундарним сугласницима: *дубџйна, сл'џзџнка, избџч'џи, избџо* (изуо), *брез зџјџина, брес куџе, јаџнувар, окџмбар, маџкџи*.

Као и у другим нашим говорима, и у овом говору јавља се метатеза: *паџси, коџзи; жџдуџлаџ/жџдуџлаџ*, промена сугласника која је резултат асимилационо-дисимилационих процеса: *баџрен, коџњиџа* (коџшница), *Стџмбол, неџа е срџтње, стџџа* (штуџа), *мџџго, дџе мџџго, пч'џниџа*, а супстандардни су и облици: *се фџл'џм, фџла, фџла мџџго, уџџти, уфџџтила јаџбуџа, не џту, звџздиџи, змџнско, куџџина*.

Морфолошке особине

Занимљива је елизија финалних вокала и консонаната код неких именица, каква није забележена у говорима зетско-рашког типа: *бриџи, гл'џист, грџд, убиџи, секџр, јаџн, мџља* (моџлаџ). Ова појава настала је под директним утицајем албанских говора и албанског језика и постпозитивног члана који се у албанском језику употребљава код именица, заменица и још неких других облика.

Чињеница да се наши саговорници у свакодневном животу више користе албанским него својим матерњим, српским језиком, утицала је на промене које смо забележили код различитих категорија речи. Посебно код именских и код глаголских речи.

У нашем материјалу налазе се примери у којима је измењен номинативни облик, што је и утицало на деklinацију тих именица и на њихов род. На пример: *јџдан стаџл, ова удружџења* уместо ово удружење, *грџд*, у множини *грџде, гл'џист/гл'џистови, еџљаџд, бриџи, убиџи, жџд, јаџн, бџља, лџџа, јџдан крџф, тај прџгри, краџпна* (овчарски штап), *оџу сџме деџџлу, нџма оџу сџме*.

Чести су и примери са мање-више поремећеном морфолошком и творбеном структуром: *црвѝца* (црв, глиста), *ловѝч* (ловац), *траѝжац*, *сушѝна* (суша), *напѝдну пч'ѝлови*, али мољац је *мѝља*. У промени, у зависним падежима се јављају облици типа: *са крѝлѝма*, *са деѝѝма*, *дѝвѝ волова*, *дѝвѝ прѝзѝма*, *идѝ тѝ у смѝћу*, *бѝѝцит* и *смѝћу*, *овѝ нѝши* *злѝтови*.

Именице за именовање младунчади имају у номинативу множине наставак -ад: *рѝшчѝд* (пачићи), *јѝрад*, *пѝшчѝд*, *пѝлад*, али у живом говору смо чули, *брѝћа* *јѝгне* *предѝвају* (браћа јагњад продају).

У вокативу једнине именица мушког рода употребљавају се наставци -е, -у: *сѝне*, *друѝже*, *Кѝмале*, *Ц'емѝл'е*, *Исмѝил'е*, *Гѝлубе*, *уч'ѝтељу*, *кѝсачу*, *ноѝжу*, али чују се и номинативни облици: *Фѝѝк*, *Смѝѝл'*, *Рамѝѝс*.

Именице женског рода: жена, сестра, мајка, кућа у дативу и локативу једнине имају наставак -е: *женѝ*, *мѝјке*, *сестрѝ*, *кућѝ*.

Личне заменице ја, ти, себе имају облик датива који се гради наставком -е: *рѝко мѝне*, *помѝгни прѝво сѝбе*, *пѝво тѝбе*, *мѝне ракѝа*. Код облика за 1. и 2. лице множине ми, ви, у дативу и акузативу чују се енклитички облици: *ни*, *ви*, *не*, *ве*: *баш не брѝга*, *си не дарѝжѝо*, *дѝдоше ни*, *куѝшише ви*, *да ве пѝтамо*, *прѝтио ве до кућѝ*, *побѝше не*.

Регистровани су и други супстандарни облици заменица: датив једнине од заменице она – *њѝѝзи*, *њѝѝзин*, *њѝѝзина*, показне заменице: *овѝ*, *тѝ*, *онѝ* употребљавају се уз облике мушког и женског рода. У множини се чују форме: *от овѝ*, *от овѝја*, *тѝја*, *онѝја*, али и *сѝѝкакѝвија*, *нѝѝкаѝија*, *чѝ*, *тал'ѝки*, *товѝ ти е*, *тонѝ ти е*.

У говору Хамиља код придевских речи чују се форме са наставком -ија, -ије: *вѝл'ѝкије зѝдрузѝа*, *мѝл'ѝије кућѝа*, *дѝста дебѝл'ѝија краѝва*. Поред синтетичког компаратива чују се и аналитичке форме: *попѝметѝн*, *погѝри*, *пѝзадѝни*, али и *слѝнѝши*, *слѝпѝши*, *здрѝвѝши*, *плѝвѝши*. Супстандардни су и регистровани придевски облици: *сѝвѝнећѝ*, *зѝмѝнски*, *мѝчѝкѝи*.

Глаголски систем испитиваног говора не разликује се битније по сачуваним глаголским облицима од стања у зетско-рашким говорима околине Рибарића и Тутина старог завичаја данашњих становника Фира и околине.

У говору српског становништва овог краја чува се инфинитив који се употребљава без финалног и: *прѝтѝт*, *напѝнит*, *изагнѝт*, *пѝшитѝт*, *насѝпат*, *жѝл'ѝт*, *посѝћ*, *врѝт*, *удаѝвит*, *шѝтѝѝт*, *појѝс*, *пѝмус*, *јѝс*. Забележени су и примери инфинитива са сонантом ј на крају: *дѝј* (доћи), *рѝј* (рећи), *нај* (наћи), *мѝј* (моћи), *пѝј* (пећи).

У једнини презента бележимо форме: *мож да се посѝчѝ*, *мѝж да се рѝже*, *мѝш д изгорѝш*, *мѝш л'и*, и у трећем лицу множине: *ѝни вѝљу*, *мрѝсту се*, *да се вѝду*, *да стѝву*, *ѝни да плѝту*, (нѝте) *да говѝру*, *да жѝвѝу*, *да раѝду*, *посѝѝду*

се. Супстандардне су и форме: *купљвамо, предавамо, истеравам, препечавам, узимљем, само ни смећа*.

Забележили смо и примере имперфекта и аориста: *ја кћа, кћау у Сарбију, вршау, хаише, нџаху, нџасмо, ђе бџху онџ, бџсмо једанпџт; нађо кнџгу, ја рџко, узџ јагне, нџ би хџјер, прџђџсмо, дџђџсмо, дџџа отџше, дџџоше ни крџве, имаише вџлова, дрџаише Рамазџн, нџмаше л'џба* (Барјактаревих 1964–1965: 93–94).

Друго лице једнине императива употребљава се у облицима без финалног и, ј: *дрџ љглу, сџд ту, нџс ђџџбре, слџша нџшто, чџка, Гџлџубе, саиџ дџџгме, попи ту ракиџу, уми рџке*.

Непроменљиве речи: прилози, предлози, везници, узвици и партикуле у говору становника Хамиља имају исто или слично значење као и у осталим нашим говорима. У нашем материјалу налази се највише прилога, који се употребљавају често са партикулама. Прилози за време: *сџд/сџт, сџдек/сџдеке, данџс, јуч'џр, тџт* (тада), *приџен, приџенаке, пџсл'ен, пџсл'енаке, јесенџс, љџтос*; за место: *ође, ођенџке, оздџл', онђе, нџџе, свџџђе, ђџе, ђе гџј, тунџке, џџдек/џвџдек, џвџдеке/џвџџеке, оденџке/оденџкен, џџдовл'ен*; за начин: *дрџџке, заједнако раџду, наџпако, оваџџ, таваџџ, онаџџ, танаџџ*.

Од наших казивача смо често добијали неочекиване одговоре на питања постављена из Упитника за Српски дијалектолошки атлас. Морфофонолошки ликови неких назива разликују се од онога што се може чути у говору Рибарића и околине, у старом завичају наших казивача. Навешћемо неке називе: *баљов* (обала), *увртџк* (вртлог), *ловаџ, џви'џја* (ловац), *џрџвица* (џрв, глиста), *сурџхиџја* (чаша са дршком), *крџмпа* (чобански штап), *јаџњ* (подни прекривач изаткан на разбоју), *вилџушка* (тако се назива гвоздена вила), *нађџџар* (нађџве), *ниџпер* (бибер), *стрмулар* (остоже), *шаишка* (шаша), *сџстриџа* (сестричина), *прџпрега* (кецеља), *таџбан кџндре* (ђон), *кџндра* (џипела), *Вел'игдџн* (објашњено ми је да Вел'игдан није Ускрс него Ђурђевдан), *хладџина* (хладовина), *суиџина* (суша), *џедуљџр* (мобилни телефон), *траџжаџ, гл'едџница* (зеница ока), *каџживџџ* (каџипрст), *дџч'џтак* (завршетак, крај), *спџџџџњак* (пџж).

Неке лексеме преузете су из албанског језика и то су једини називи које смо забележили за именовање одређених бића или предмета: *зејтинтџн* (маслина), *евљаџд* (дете), *кал'ошиџна* (колесар), *касџла* (колиба), *каџш* (водир), *мџкра* (ручни млин за млевење жита), *наџпа* (крпа у којој се цеђењем формира грудва сира), *ниџпаш* (сестрић), *рџшџад* (пачићи), *ђџкапџк* (детлић), *ђџирџћ* (креч), *талџш* (пиљевина), *хџрџч'* (вепар), *шџџкња* (усна), *шаџдра* (тестера), *штиџза* (руда) и слично.²

² Неке од ових лексема употребљавају се и у северној Метохији, у српским говорима у околини Пећи. Потписник ових редова често је слушао у свом родном селу Ђушци код Пећи облике типа: евљаде, нип и нипаш, мик и мику, ћиреч, шара за тестеру и тако даље.

Лексичке и синтаксичке особине

Читајући и ишчитавајући транскрипте говора становника Фира и Хамиља, лако се уочавају фразе, синтагме, али и читаве реченице изговорене у духу албанског језика. Стиче се утисак да већина наших саговорника прво у свести формира реченицу на албанском, а тек онда је изговара на српском језику. Илустрације ради, навешћемо неколико примера: *шта њмам у срце* (Џка кам нѐ земѐр), *купњем пот кирѝју* (blej те qira), *ми идѐмо као брач'а* (ми живимо као браћа), *нисмо даржѝл `и закон* (нисмо чували обичаје), *држѝ носталђѝју* (носталгични су), *грѝјешим што тѝрим рѝјеч у уста* (што говорим о томе), *држѝше Рамазѝн* (постио је), *поч `еше и узѝше пѝт* (изиђоше на прави пут), *Їди у Црну Гѝру па убѝ се с Албѝнциѝма*, *Цијѝло овѝ било у бѝнкер* (под бункерима).

Утицај албанског језика регистрован је и у конструкцијама: *се кат дѝѝ `е бабо*, *се ми ѝмамо млѝго*, *се не умѝјем ни ја*; *У јѝзик сам Србијанац*, *У мѝре ка сам бѝјо*, *ка сам бѝјо у факултѝт*, *у ѝме њѝјзино* (на њено име), *Нисмо имѝл `и на време комунѝстич `ко*.

На крају треба рећи и то да су становници Фира и Хамиља досељеници из Рибарића и околине досељени почетком двадесетог века, који говоре зетско-рашким дијалектом. Њихов говор је екавско-ијекавски. Чувају све важније особине говора њиховог старог завичаја, али су забележене и промене на свим нивоима. А у овом раду су поменуте само неке акценатске, фонетске, морфолошке, деривационе, синтаксичке и лексичке особине.

ТЕКСТОВИ

Некад и сад

Нѝкат сѝм мож бѝт мѝго, сат не мѝгу, забрѝвим. Бѝгоми, ѝма млѝго лѝѝди што су заслѝжѝл `и но их не пѝта нѝко вѝше нити им вел `ѝ јѝси се наспѝвѝ. А сѝдек ако хѝј да ти напѝним ч `ѝшу. Овѝга ѝмамо. Још по јѝдну, хођу. – Не дајѝ ти што си пијѝнац, бѝготи. Да донѝсу јѝдан л `ѝп.

Лубеница мѝж да се посѝч `ѝ, мож да се рѝже, ми кѝжемо да посѝч `емо. Мѝсо ѝма говѝђе, тел `ѝше ил `и свинеђе. Ођеш л `и слѝтол `ет, онѝ како се вел `ѝ акулоѝре. А тѝ Файк, ођеш л `и ракију тѝ. Ёзми за сѝбе тѝ. Вѝда је прѝврла, кѝпѝ. Кључ `ѝ кат скѝче навѝше. А, Ц `емајл `е, тѝ су жмѝре. Е, што су л `ѝјепе бил `е онѝ и суц `ѝк. Компѝр трѝба да га ожѝл `иш па се чѝрба вѝри. Бѝђ је кат обуђѝ, а онѝ е пѝхор. Онѝ зел `ѝно кат увѝти се зовѝ пѝхор. Ал `и ако си огладњѝо па мѝло да тѝри у уста прдрѝч `ак. Ёжина је у ѝкшам, а овѝ је ѝзјутра.

Ёво, ми разговѝрамо, шѝл `имо се. Баш не брѝга. Секѝр сѝч `ѝ све. Мајстор кѝпа дѝбло за корѝта, кѝпа га. Рахмѝтл `и бабо би кѝпао бѝгоми. Шаѝра је за

рѣзање др̄ва, па кл`ијешта, хр̄ђа. Бур̄ма ѓкругла, ромул̄ак. У пѣсму се каже бур̄ма пѓзлаћена. Још једам̄ан пита̄ шта исц̄ијепана. Бѣше ми дебѣо пр̄с. Кѓ је т̄урио бур̄му на пр̄с?

Тѓ што пита̄ш је берд̄ило, ч̄уњак, т̄ури се онѓ кѓнац па прт̄ураш кроз онѓ па уд̄араш, зб̄ијаш га. Хај, кој̄а се м̄ука тѣгл`ила у мајч`ину, на р̄азбој. Пр̄во мак̄се, па љтне у љглу.

В̄ах алб̄ански се зовѣ а ми кажемо на прѓлаз̄. Ту е вел`ики пјес̄ек и шљун̄ек, а дубл`йна, п̄уха вѣтар, с̄ијева муња, г̄р̄ми. На саоне су вукл`и с̄ијено. Кат доц`е оденакен рахмѣтл`и ѓтац па намешти навил`ке вел`йке. Па би`и пот̄урио кѓлац оздѓл` па свежи ик, па ув̄ати волѓве па вуч`и. Забр̄авило се свѣ.

Исмаил Смајо Ризвановић, 1946.

Мој дајо

На нѓс ни изл̄ази рак̄ија. Била му св̄адба па да закѓл`емо танѓ которч`е. По, једна нѓга му ѓста, тр̄и му свеза. О, рѣко, дајо, свѣжи му нѓге. Онѓ ти га л`ушти онѓ которч`е. Ѓде даја. Нѣ би х̄ајер ни Кура̄ну ни ништа. Шта смо рад̄ил`и. Млад̄ина, ми гријешимо. Ми не см̄ијемо ѓн к̄т доц`е више да се п̄ије. Он је б̄ијо трипут у Медину. Дод̄ушѣ, ако се п̄ије са Кора̄ном све је хал̄ал.

Ѓма нафака. Ст̄ар Ђемајл` р̄ијеч`. Мој ѓтац дошѓ са мном. Им̄ао двадес и ч`ет̄ири напољона тал`ијанскија. Ништа је тѓ било. Дѣсеторо децѣ рѓди мѓја мајка рахмѣтл`и и св̄ија дѣсеторо и пѓрасте. И ниједно у бѓлницу нѣ оде. Повуч`љје једно др̄угог. Ј̄а с̄м ти се б̄ијо спрѣм̄ијо за еконѓмску шкѓлу. И он̄у стар̄ију сем спрѣм̄ијо у Сара̄нду је т̄ишла т̄амо. Бѓгоми је от̄ишо са ов̄ијем исц̄ијепаним кош̄уљама, фанѣлом. Пѓсл`ен пол̄ако, пол̄ако.

Ј̄а о децѣ не м̄ич`ем р̄уку. Да сем мл̄ат. Јок, н̄ије млѓго, се љма свѓју нафаку, св̄ако дијѣте. Ел` си за к̄ахфу, за варенику, шта хѓј. Ка у свѓју к̄ућу Мл`ијека љма л`? Кѓс, а ка? Ол` м̄ало шићѣра? М̄исл`иш да разм̄ути. Ѓма тѓга, дѓнијо Бѓк. Рад̄ил`и смо. Ӣако нѣма ништа, не м̄ари. И ѓн вѣрује што нѣма, се да љма. И ј̄а му говѓрим слѓбодно. Понѣкат нест̄ане.

Бѣсмо једанп̄ут на неку св̄адбу. Вел`и ми јѣдан от ов̄ија шог̄аљ̄а, вел`имо м̄и, ов̄и Арна̄ути. Хајт д идемо да поп̄ијемо к̄ахфу кот к̄уће. К̄ахфа бѣше стѓ грама на мѣсец. Такѓ е б̄ило. Рѣко за једну ч`ашу рак̄ије љмаш а к̄ахфе морѣбит да нѣмаш. Дошѓ нѣко, поп̄ио к̄ахфу и отишѓ и нѣма к̄ахфе. Енѣ, енѣ, нѣмам ј̄а к̄ахфе кот к̄уће. Миљаз̄име, рѣч`е, бѓгоми с̄м пох̄арч`ила он̄у к̄ахфу. Нѣмам к̄ахфу да т̄урим. И тѓ мѓре да б̄идне, нѣма, нѣма.

Селим Салковић, 1948.

Копал'и смо белџом

Генерација на̀ша йма жйвот на ч`етири стране. И кат се јѣде сѣдек трѣбаш једно пиво напријет, једно от поморѣнц`е (сок) напријет. Трѣба једну кока кѣлу напријет. Отиднеш у школу мѣра кнйге, сат су на ч`етири стране више. У ал`йне нйко не даржй, нйко у свйјет, сашйвене (плетене). Слуша ме, мѣне ми е жаѣ да ју бѣцим јѣш.

Кат се завѣдил`и Срѣби с Хрватима. Знаш л`и овѣ истѣрију. Кѣл`и да га убйју. И ѣте д убйју краља, да се освѣту. И ѣтиде јѣдан што е бйјо вѣјно л`ице. Па бил`и на стражу један Срѣбин и један Црноѣрац. Нарѣдио њѣѣво вел`ич`анство не мѣже у овѣ сѣт да тиднем кот н`ѣга. Ѣн појма нѣма само ни смѣћа. Тамѣн такѣ е бйло.

И краљ га зовѣ и вел`й му. Да ти дѣм једну пушку и йди у Црну Гѣру па убй се тѣмо с Албѣнцима.

От децѣ шта ймаш? Да су ти живи. А дијѣте што си оставијо брез брѣта нијѣси погодйјо.

Кол`йко дал`ѣко Крагујѣвац? Стѣ километра. Нећу да дискутирам како је бйло кот Тита. Ѣћу да кѣжем како је бйло кот Енвѣра. Кол`ектив у пйч`ку мајч`ину. Нйјесам радијо. Јѣ с`ем бйјо у школу. Мй смо се свѣкат мѣло увйјал`и. Ђе е било тѣшко и овѣ мѣло смо се ч`увѣл`и. Бѣѣми како да кѣжем копал`и смо белџом. Шта је белѣа? Белѣа је йсто ка лопѣта. Само се кѣпа зѣмља саш њѣм. Йма мѣло в`рха. Да рѣдиш цѣѣ дѣн, ѣсам сѣхата за дѣлар. Дѣлар бйјо. Па би јѣш у ѣкшам. За двѣста педесѣт л`ѣка.

Тѣри па обил`ѣжи. Да се дйгнеш пријѣ сабаха сѣхат-двѣ да нѣшто урѣдиш. Јуч`ѣр с`ем рѣко детѣту бѣѣми нијѣси ти јѣѣ тарахѣне мумурузне брез зѣјтина. Тѣ се приготѣви пријѣн са тйјестом. Сѣјдо, донѣсе ми жѣна тѣмо у н`йву. Дѣста смо рѣдйл`и. Тѣгл`ил`и млѣѣ. Сви су ѣни тѣгл`ил`и млѣѣ. А нйшта имѣ нијѣси, ѣе кѣпл`е стрѣха тѣ е твѣјѣ. Иштетйѣе ти га ако удѣри плѣн и нйшта ти га нйѣ плѣтйјо.

Дѣдоше ни по двйје краѣве. Рѣкоше да ѣмо платит каснйје. Јѣ с`ем рѣдйјо са нѣрмом како се вел`й. Бригадйр забел`ѣжи и плѣћа ми ѣн мѣне. Хиљѣду и пет стѣтина л`ѣка на петнѣес дѣнѣ. Платѣ трй илѣде л`ѣка на мѣсец. То е шѣс мѣрака на мѣсец. У Тѣрску се плѣћа долѣр на дѣн.

У Албѣнију кѣжу вѣна от кѣзе, *lesh i dhis*. Градйл`и су онѣ гѣн`е. Па за простйрку ч`ѣрге. Ѣвце се јѣгњѣ двапут а шйшају једанмѣ. Само товѣ смо имѣл`и. Па мѣкл`и от пѣмети.

Јѣс орѣѣ, јѣстрѣп, сокѣ. И у албѣнску и у срѣпску зѣставу. Ждрѣл`ѣви су вел`йки. Па гѣвран, булѣбѣл, гѣлка. Кат мѣне рѣч`е јѣдан у Скѣплѣе и гѣврѣни знају албѣнски. Јѣдан доц`е на трѣшн`у и вйч`е друѣгом, а кѣ, а кѣ, а она друѣги кѣже, кѣ кѣ кѣ.

Ц`емајле, к̄а̄з̄о ми к̄а̄ко се в̄ади ракија от јабуке. На т̄о̄вар јабуке кол`ико оставиш шићер. Јабуку мош д умел`еш. Ов̄о за гр̄ожје грађено. Шта г̄о̄ј н̄ема ону с̄еме дебелу, спйце. Зердел`ије су једна в̄оћка укусна, ймам ја т̄ун̄а у б̄ашч`у. Јадан стабл посеч`ем.

Г̄олубе, нем̄о више т̄о да пом̄енеш. Мој Голубе бел`и. Нйе к̄ћ̄ео да га доч`ека. Док је бйјо В̄асовић било. П̄осл`наке ов̄а Бл`ед̄ар мож д ост̄ане међу н̄ас, а м̄оже да се пйше. Д̄о руч`ак ил` два руч`ка. Он̄ одма п̄остави пр̄еседник Екр̄ема. И Екр̄ем пр̄еседник Удруж̄ен`е. Основ̄аше ов̄о „Јед̄инство”. З̄арић отворијо. Има л` к̄акав циљ ов̄а Удруж̄ењ`а. Шур̄ак Ил`аз̄оф Вел`ија. Селм̄ана Х̄асића йма комшију.

За овија година

Н̄аше до т̄амо све. Слуша ме. Загр̄адијо га. Д̄еца от̄оше. Мој Г̄олубе бел`и, знаш да нисмо смел`и. Ов̄о е бйло ка тиш̄о на п̄енсиу, ал`и остави, н̄е мога. У`зни, неке гра̄не от дафйне што се тура у ј̄ело. Мирйше. Ос̄ушиш у ладовйну па се тура у ј̄ело.

Ов̄о му е ка плац. Йма и гр̄ожје, йма и н̄ешто т̄амо посйјо. О̄ће б̄о̄гоми да се ма̄ло ра̄ди. Ра̄дијо, ал`и ов̄е г̄одине оставијо. А за ов̄ија г̄одина је ра̄дијо пон̄ешто так̄о. Ч̄ува се да не п̄анеш. Јок је, т̄о је з̄м̄инско гр̄ожје. Так̄о се вел`и. Он̄ затв̄ори т̄у па ул`егне в̄ода ов̄амо. Он̄а<sup>1</sup> ора дош̄о ис Рйбарића. Ов̄и ораи д̄ошл`и отут. О̄ће да се ра̄ди. Што се н̄еће радит, н̄ема нйшта.

Парад̄ајс йма, а т̄ун̄а му е била пр̄аса па га п̄окри трава. О̄ће да се пр̄аши. Ов̄о е дивља јабука вел̄у. Ов̄о је мушмула. Т̄о п̄ане све т̄унаке. Ч̄ува се да не убйјеш главу. Уф̄атила ов̄а јабука д̄оста. Пуна е. Како прич`ају ов̄де је бйјо д̄енис и да пробйјеш д̄ол`е с̄едам м̄етара исп̄ане шлуна, он̄а пйјес`к. Ј̄ес, изл̄ази озд̄ол`. О̄довут ћ̄емо рахатн̄е. С̄еди т̄у. Да ти оп̄ерем ов̄ога гр̄ожја. Ако м̄ош да ј̄едеш, ј̄еди, ако н̄емош нека̄га. Тй пол̄ако. Ймамо л`и га ћ̄е сп̄уштит т̄у. Дафйна за у пасуљ. Ов̄о сйју највише вл̄аси кот гр̄обл`а. Ов̄и да не окв̄аси шта. Ов̄о најпр̄во гр̄ожје што ст̄аше ов̄де. Н̄ема ћ̄е да седи т̄амо.

Нйе му арц`аво м̄есто. Ов̄у б̄ашчу што ймам за п̄енсиу што ймам, зл̄ато ми е. Разгов̄арам са ов̄ијем др̄ветима, са јабукама. Д̄оц`е Ц`емајл`. Раскр̄ч`ео па ов̄е г̄одине поп̄уштио. Поп̄уштила ми Йрма. Йрма ослабила, йма шећ̄ерни б̄ол`ес и не смйјем да оставим саму. Д̄октор је саветује да е ма̄ло на п̄окрет и так̄о. Не вйди д̄обро. Ч̄у л` ме?

Не м̄ош с једн̄ом на крај. С̄ем ч`йто у Кур̄ан кат м̄оже ч`овек да йма више от ј̄едне жен̄е. Кат бйдну т̄ешки ра̄тови, па се убйју мушкарци, н̄ема мушк̄араца. Ж̄ене ост̄ану сам̄е. Да не ост̄ану по пӯту и да не бйдне курв̄алук и корӯпција. Т̄о су м̄огл`и ти богаташи, л̄оп̄ови.

Гӱлубе, ја сѣм гӱтоф. Гӱтоф за тӱмо. Што нѣ узе ма̀ло овѣја гра̀на. Дође ми девӱлка от стрица от пазара Хафѣза. Мӱгу л`и узѣс којѣ л`ис. Затӱ сѣм је посѣјо, поса̀дѣјо. Ја ђо, узѣ секѣру. Тӱмо у ма̀рат може да се поса̀ди кот вӱс. Пушћѣе неке цвѣтове, ма̀л`е цвѣтове. Овде дафѣне сѣјал`и кот цркве вѣше.

Овӱ сѣн ра̀ди са Скендѣром овѣм зѣмљу. Овце само. Вӱну горѣмо. Ја се на̀дам, ако Бӱг да̀, до̀ј ће ти ѣнук мо̀ј кот тѐбе. Да му е нѣшто тѐшко било то̀, ја би ти рѐко то̀. Кемӱл и Нихӱд.

Оте да прѣву пӱт, аутоба̀н дола̀зи от Вало̀не. Тѐбе те не интерѣсуе. Овӱ пӱт за Сѣман. Јѣс. Нѣма ни́каквога пла̀на. Ни́си бѝјо у Дивѣаке. Тӱмо све пӱсто. Па е пол`ѣица ђпет иштетѣла. То̀ зна̀ Ђди Ра̀ма. Ра̀ма отишо̀ у Београт Вӱч`ићу да му ка̀же ђн шта да ра̀ди. Та̀ кой га уч`ѣјо бѝо по будӱла од н`ѣга. Вӱч`ић да му рѐко не призна̀ем Кӱсово. О̀н трѐба да му рѐкне то̀ тво̀ј посӱ. Ја сѣм дошӱ. От мо̀ста се одва̀јају.

Ис Кѣне ти камио̀ни. Ис Кѣне, јефтино, ал`и сла̀бо. Нећу да прӱсим. Ђво за Сѣман де овӱ ко̀ла идӱ, ниѣ дал`ѣко. Риѣтко сѣм иша̀о. Циѣело овӱ било у бӱнкер. У цѣнтар гра̀да бӱнкер.

За вел`ике кана̀л`е трѐба да се одржа̀вају кана̀л`и. Ђма и нѣа̀ље. Млӱго л`ѣпсал`е от овѣ вруѣне јаке. Прич`а један из Сѣмана. Овӱ је сѣло Шен Пѣтер, а онӱ Топӱље и ту стопӱсто правосла̀вни. Оста̀ла сѣла су мешавѣна. Мош л`и ми на̀ј истӱрију Кӱсова приѣ дола̀ска Ту̀рака?

Ризвановићи и Беровићи

На̀ш стӱри јѣзик ма̀ло ч`ѣвамо. Ми ни́јесмо млӱго ђвдек. Ми не по̀ц`емо у ка̀фу да говӱримо на на̀ш јѣзик, ср̀пски јѣзик. Ево, вѣдиш, овӱ се даржа̀ло, ал`и са̀дек ми се умӱримо по ма̀ло ка̀ко да вӱч`ѣм стӱри јѣзик. Са̀т говӱримо алба̀нски. овӱ ја ѣмам от приѣен кад је била биѣач`а жѣва. Ба̀бо ђће само алба̀нски вѣше. У Алба̀нију па̀рви дошӱ дѣт мо̀. Доц`е биѣач`а, мо̀ребит и гриѣешим ја̀. Отац Ц`ема̀јл`, уђн ро̀ђен хѣљаду и дѣвесто тридесет и дѣвѣте у Тутѣн ѣма па̀пѣре, у Рѝбариће. Ба̀бо бѝо мо̀ј је́дну го̀дину ка дошӱ у Алба̀нију. Ми смо Ризва̀новићи и Бѐровићи то је́дан крѣф от ма̀јке и от ђца па то се вукло по̀сле. Ђмамо дѣвѣ прѣзѣме. То̀ су ѣисто два̀ прѣзѣма. Овдѣке су само Ризва̀новићи а у Рѝбариће су и Бѐровићи.

Овдѣке са̀мо на̀ши што су Ризва̀новићи држӱ онӱ носталѣѣју да се вра̀ти-мо у Ср̀бију јӱпет то е нѣшто вел`ѣко. Мла̀ди нѣте да зна̀ју. Јӱк да се фа̀л`им идѣм на овӱ мо̀мент. Фа̀ла кат си дошӱ у мо̀ју ку̀ћу ба̀ш ка да си ми до̀нију Рѝбариће циѣело овде. Зна̀ш како ни́је само Рѝбариће то̀ је Сарбѝја циѣела. И ђвдек у Алба̀нију вѐрују у ѣетѣри вѐре, ал`и е је́дан јѣзик. А на̀ш је ср̀пски јѣзик. Ср̀бија је на̀ша др̀жава. Моребит гриѣешим, ал`и ја̀ такӱ ми́сл`им. Неко

вѐрује на крст неко на мѐсец, ал`и тѐ је н`аша др`жав`а. Вѐра др`уга, ал`и јѐзик је српски. Шта љмам у срце тѐ говѐрим ј`а.

С`адек м`и смо у Хам`иљ као бр`ач`а тр`и, а ам`иц`е су пѐт, а љмамо и сѐстре. Сѐстре се љдал`е. Ов`у пр`ил`ику сам љмо у ж`ивоту м`ој да д`оц`ем т`амо. С`адек сам п`онио с`ина м`ог Сафет се зовѐ. Овол`љко пр`ил`ике сем љмо и с`ина сам п`онио у С`рб`ију у Университѐт. Тол`љко сам п`онио. Сам м`ого да понѐсем Сафета у Ита`л`иу, у Га`рч`ку, Т`урску. Што сам им`ао у м`озак м`ој тѐ сем ј`а уч`инѐо. Код н`ас љмају неки Ђел`ек`арци. Г`џлубе, зн`аш к`ако Прѐзиме џч`е б`оље бабо м`ој да ти одговѐри. Зн`аш к`ако ј`а н`исам др`уго овол`љко пр`ил`ике сам им`ао.

Ј`а н`исам отиш`о да зџвнем баба м`ога се кат д`оц`е бабо ј`а неч`у м`ој да говѐрим в`ише. Св`аташ? Ево, ј`а са стџком р`адим. Ј`едно дѐсет кр`ава љмам. С`љјем к`упус и бџстан и тѐ истер`авам на паз`ар. К`упус у тргџвину л`ѐтоске куп`увамо и пред`авамо. Зѐмљу куп`уем пот кир`ију.

Зн`аш к`ако идѐмо м`и Козм`ај и ј`а као Файк. М`и идѐмо као бр`ач`а. Ј`а п`љјем рак`ију, џн п`љје рак`ију. М`ој бабо б`љјо д`џнију маг`аре. Маг`аре љмају они што су у бр`до. М`и у равн`ину нѐмамо маг`аре. Йма бабо к`џња др`ж`и. С`м те л`аго оч`е да љде кот пчѐл`е с к`џном. Йма пч`ѐл`е т`амо кот овац`а. Йма пр`икол`ицу на дв`а кџтура, то е кал`ош`ина. Јѐс на дв`а кџтура. И с н`љма љма и пр`ви роц`ак је м`ој бабо с н`има. Ј`едан уч`љтел` Сафет се зџве дош`о кот н`ас. Хѐфту д`ан`а седѐо. Кат љмамо св`адбе зџвѐмо један др`угога.

Само м`ој дѐт отиш`о у Т`урску на осамдѐсет пр`ву. Им`џ бр`ач`у жив`у. Б`љо ж`иф бр`ат дѐдоф. В`ала џн. Нису му дал`и да ул`ѐгне у С`рб`ију. Пџсл`е џн отиш`о у Т`урску. Йн у Алб`аниу дош`џ због сестрѐ негџве. Сѐстра доц`е и рѐче м`ајки, џћеш да ми д`аш једног`а бр`ата. Пџсл`е љљеже времѐ комун`истич`ко. То се з`атвори и м`и ост`адосмо оде.

С`аг м`и, јџк што смо м`лџго бог`ати. С`адек ни трѐба пџмоћ дарж`авни. До с`адек ни се зн`ало ни ко смо м`и. Т`и си пр`ви кой је дош`џ у к`уч`у м`џу. И ј`а сам м`лџго р`адостан што си дош`џ. Чѐтрес гџдина затвѐрени б`љсмо и дарж`ава С`рб`ија м`лџго ми помџгла што ми дала ту б`урс за д`љјете мџе. Још да љмам један п`асош. Да љмам п`асош српски, кат нѐмам не позн`аѐм се н`љје.

Пт`ица је м`лџго. Йма м`лџго б`љјел`е и црне и џне су з`аједнако. Ј`а сам пт`ица б`љјела шѐсѐт и ч`етврте. Па нека уљѐгне у Европ`у и Алб`аниа и С`рпска. Ми смо бил`и дв`љје тр`и к`уће пр`љје и н`исмо дарж`ал`и зак`он н`аш. М`џгу да ти говѐрим, да л`ажем не м`џгу. М`и ка ов`и мешт`ани р`адимо све. А с`адек јџк. Не зн`ам шта тражиш? Како сам се ожени`јо ј`а? Нѐшто тражиш. Т`и си ме т`ур`ију нап`рљјет.

К`џји задатак љмате в`и, Г`џлубе? Да н`ац`ете к`уч`е ље смо дџшл`и м`и. Ал`и јѐсте нџвинар? Да нап`уните за в`ашу ем`исију. В`идим што ме ч`аркаш л`љјево – дѐсно.

Знаш л`и како смо ми Бајрам. Мајка мѝја мѝсец да̀на држа̀ла Рамаза̀на. А кат до̀ц`е да̀н Бајра̀ма ту̀римо слаткише, држимо закон. У̀јутру ра̀но сѝфѝр, ифѝта̀р на веч`ѝру. Не́ма пива. Мѝра ма̀ло мѝса сва̀ки пу̀т. Нисмо зна̀л`и за за̀кон. Би не ту̀рил`и у за̀твор. Бија̀ч`а даржа̀ла то̀ и дѐт. Изју̀тра ра̀но у та̀ са̀т сѝфѝр. Јок је дру̀кше. Би те ту̀ријо у за̀твор. И дѐт по̀сл`ен има̀ше тѐшка вре-
мѐна. Та̀ше да се порасте, а време арѝ`а̀во ѝн би забрѝвио. Не́маше л`ѝба да се једе. Има̀ше два̀ во̀лова. И са̀дек бѐше са̀т-два̀ по руч`ку. Држа̀ше Рамаза̀н и уста све му кр̀вава.

Фаик Ризвановић, 1964.

Сви пољопривреду раду

О, Козмај, како си? Шта ми ра̀диш? Ка̀ко ти е фа̀мил`иа, ма̀јка ка̀ко је? До̀бро са̀т, али сла̀ба била. Ка̀ко е овѝ да ова̀ ѝмладина не́ма са̀ет во̀љу ка̀ко се овѝ обрну̀ло. Ни́е само кот на̀с него свѝгђе. Им̀ала притиса̀к. До̀шла је у Грч`ку, у Сољѝн та̀мо.

Како живите овде?

Јара̀би шу̀хур она̀ што ра̀ди- жѝви. Ми жѝвимо до̀бро. Ми смо сва̀кат жѝвел`и до̀бро. Сва̀кат смо ра̀дѝл`и. Ни́јесмо ч`ѝкал`и да па̀дне с небѝса̀ но смо ра̀дѝл`и. Ево, вѝдиш л`и овѝја ти. Једна фа̀мил`иа што ра̀ди, фа̀мил`иа поштѝна. Као бра̀ћа, као ѝтац, као ма̀јка и ни́кет арѝ`а̀во биДл`и ни́јесу. Ни́кет брез л`ѝба ост̀ал`и ни́јесу. Бо̀гоми је им̀ало брес л`ѝба љѝди ост̀ал`и. Ми жѝви-
мо са сточ`арством. Јок ја̀. Дѐца ра̀ду. Ја̀ с`м осамдесѝт и пѝт го̀дина. Поч`ѝше и узѝше пу̀т. Ако хо̀ту да ра̀ду – мо̀гу. И да жѝвѝ – мо̀гу. Па, бо̀гоми, нѐшто туна̀ке помѝгнем пом̀ало. Више ме и не пѝтају. То̀ ми је на̀јгоре.. У ста̀рос. Ти си мл̀ат. Имаш л`и ѝца? Је л` ти жѝф ѝтац? – Ни́је. Пре двѝје го̀дине је л`? Не? Јеси л`и им̀ао мало по̀сла саш ѝиме? Слу̀ша нѐшто ста̀ри мо̀ре да погрѝјеси, а̀ма нѐће се спота̀кне. Јѝпет ће се одр̀жат, а ова̀ младеж ѝће се спота̀кне. Тѐке ја̀раби шу̀хур, до̀бро, до̀бро.

Ми смо до̀шл`и одена̀кен да се вра̀тимо јѝпет та̀мо. Ѓтац мо̀ј. До̀шл`и су за кра̀тко вре́ме. Им̀ао једну сѝстру ѝдату ѝн. Па она̀ сѝстра била до̀шла од̀авно. Па такѝ вре́ме би́ло ти́пут та̀мо. По̀сл`е се ова̀ сѝстра вра̀ти ѝдовл`ен баш и до̀ђе та̀мо. Дѐца не кѝше да седѝ та̀мо. Кѝау у Ср̀бију. Дијетѐ ће се нау̀ч`и туна̀ке. И ѝће да се вра̀ти и вра̀ти се. Ѓтац мо̀ј. Бил`и су шѝс бра̀ћа. И она̀ сѝстра се мо̀л`и ма̀јки ѝѝзиној. Да̀ ми једно̀га бра̀та за кра̀тко вре́ме па ће́мо се јѝпет вра̀тит ова̀мо. За то̀ нѐ би кѝмет. Затворѝше се гранѝце.

Одена̀ке ра̀дѝјо. Бо̀гоми му ни́шта шко̀дило ни́е. Шта е год им̀ао мѝштанин и ми́ смо им̀ал`и. Ми́ смо им̀ал`и мало ви́ше се ра̀дѝл`и смо ви́ше. Ови́ мѝштани су бил`и ка ма̀ло пога̀жени о то̀га вре́мена. По̀сл`е поч`ѝше да гра̀ду ку̀ће. Не да̀ва се она̀ како да ти ка̀жем се не умѝјем ни ја̀. Тѐке не да̀ва се да

градиш ти бѡљу кѹћу ал' бѡл`е нѣшто от оногâ што имаше. Такѡ пѡсл`е ѡстаде. Бѡгоми ѡтац мѡј је поарѡстао дѣсеторо.

Јо, јо, йма, йма! нѣте да говѡру. Тѡ су Сâлковићи, Шкрѣл`и. Онâ Сѣл`им Сâлку, Још му мајка жива. Йма ис Пâл`ѣва. бйјо један Сйнан Пâл`ѣвац. Дел`йја, ѡдек ѱзо прѣзиме. Ђдек ѱзо тѡ прѣзиме. Ђел`екарци тунаке ймају кѹће. бзел`и прѣзиме Кѹч. Бѡгоми су рâно дѡшл`и двâјес и ч`етвѣрте су дѡшл`и. Йма и овй Адйл`и, презијевâл`и се овй Рѣшл`âни. Стâри су ѱмрл`и већ млади остâл`и. Ибрајмовић се зовѹ. Ђни су ти, дйјете, ѡâвол`е, ѡе бѣху онѡ как Пријепѡљу.

Нâјприје нйјесмо имâл`и нйшта. Смо бил`и у зâдругу. Рâдйл`и у копера-тйву. Што ти море бйт знâш, море бйт си ѱзо. Сâдек пошто се овâ зѣмља ѡдвои, дâде ни даржâва. Мй смо пѡч`ел`и са двйје крâве. Двâ сйна рâду зѣмљу. Ймају зâеднако и ѡвце зâеднако. Ймају по двâдес крâва. Овâ ми најстарйји Нâсер. И такѡ нйјесам им дâо да помйјешају крâве. Нѣ знâш како ће узѣт рабѡта. Море бйт да се нѣшто посвâду па пѡсл`е ај одвѡј крâве. А ѡвце мѡгу. Ђвце су мâл`е. Трâкторе су кѹпйл`и и рâди ни овâ рâдник. Машинерйје су кѹпйл`и све за пољопрйвреду. Рâду. Не шкѡди хим нйшта. Ка све што се рâди. Кад йма домаћйна у кѹћу. Домâћин пѡправл`а кѹћу, домаћин оштѣти кѹћу. Вâла јѡк. Дѡсл`е нйшта.

Исмаил Смајо Ризвановић, 1946.

Фаик Ризвановић, 1964.

ЛИТЕРАТУРА

- Агалију и др. 2002:** Fatmir Agalliu, Engjëll Angoni, Shaban Demiraj, Ali Ahrimo, Enver Hysa, Emil Lafe, Ethem Likaj, *Gramatika e gjuhës shqipe*, Vellimi 1, Morfologjia, Tiranë.
- Барјактаревић 1964–1965:** Данило Барјактаревић, Средњоибарска говорна зона, *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, књ. 2, Приштина, 57–113.
- Барјактаревић 1966а:** Данило Барјактаревић, Бихорски говор, фонетске особине и акценат, *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, књ. 3, Приштина, 9–79.
- Барјактаревић 1966б:** Данило Барјактаревић, Новопазарско-сјенички говори. *Српски дијалектолошки зборник*, XVI, 1–177.
- Барјактаревић 1977:** Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*, Приштина: Новинско издавачко предузеће Јединство.
- Барјактаревић 1979:** Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*, Приштина: Новинско издавачко предузеће.

Божовић 2002: Маринко Божовић, *Говор Ибарског Колашина*. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина.

Зајми и др. 1981: Abdullah Zajmi, Mehdi Bardhi, Sulejman Drini, Latif Mulaku, Gani Luboteni, Sitki Imami, *Fjalor shqip-serbokroatisht*, Prishtinë: Instituti Albanologjik.

Ивић 1956: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.

Јашовић 1997: Голуб Јашовић, *Пастурска терминологија Пећког Подгора*, Приштина: Народна и универзитетска библиотека.

Марковић 1981: Благоје Марковић, Фолклористички записи из Враке, *Прилози проучавању језика*, књига 17, 199–209.

SOME NOTES ON THE LANGUAGE SPOKEN BY SERBS OF ISLAMIC FAITH IN FIER AND HAMIL IN SOUTHERN ALBANIA

Summary

This paper deals with the speech of Serbian emigrants in the city of Fies and a nearby village, Hamil. The city is located in southern parts of Albania, several kilometers south of Draç and Tirana and around thirty kilometers from Valona and Berat. People who live there are of Serbian descent. They are living for generations in severe conditions among Albanian language speakers and since they managed to keep their speech we considered it reasonable to make tape recordings and transcripts of their speech.

Transcripts have already been made and will be part of this paper. Some of the most important phonetic, phonological and morphological characteristics have been recorded.

Keywords: Fier, Hamil, speeches of Zeta and Raska, accents, phonemes, southern Albania, forms.

Golub M. Jašović